

ΧΡΙΣΤΙΑΝΝΑ
ΓΥΡΑ

Pro bono

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑ

Πραγματικές τραγωδίες στη λογοτεχνία

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ Ν. ΠΕΡΑΝΤΩΝΑΚΗ

Η οδυνηρή απώλεια πενήντα επτά ανθρώπων στο σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη στις 28 Φεβρουαρίου 2023, που συσώρευσε προστιθέμενο πόνο στον προηγούμενο θρήνο με τους εκατόν τέσσερις νεκρούς στην πυρκαγιά στο Μάτι στις 23 Ιουλίου 2018, προξένησε ισχυρό σοκ στην ελληνική κοινωνία. Και οι δύο πολύνεκρες τραγωδίες προκάλεσαν τη μήνη του λαού, γιατί – αν αφήσει κανείς στην άκρη τις σκοπιμότητες των κατηγοριών προς την εκάστοτε κυβέρνηση για κομματικούς λόγους – εδραιώθηκε η πεποίθηση ότι ο απλός πολίτης δεν προστατεύεται επαρκώς από την κρατική μηχανή και βρίσκεται στο έλεος φυσικών κι ανθρώπινων καταστροφών.

Η λογοτεχνία, τώρα, αρνούμενη να ακολουθήσει τη δημοσιογραφική και σοσιαλιστική πρακτική, δεν ενέκυψε πάνω σ' αυτά καθαυτά τα τραγικά γεγονότα και απέφυγε την κατά μέτωπο προσέγγισή τους. Αντίθετα, τα πλαγιόκοπησε, καταφεύγοντας σε άλλα, ελληνικά ή διεθνή, πρόσφατα ή παλιότερα, δράματα, στα οποία είδε ανάλογα μεγάλο αριθμό νεκρών, ανθρώπινα ή κυβερνητικά λάθη και το αίσθημα του αδόκητου και απηνού θανάτου να επελαύνει. Δείχνοντας στην ουσία άλλα δυστυχήματα φωτογράφιζε δι' αντανάκλασας τα δικά μας δεινά, οδηγώντας τον αναγνώστη σε έμμεσες αλλά απόλυτα εύγλωττες συγκρίσεις.

Όταν διαβάσεις λ.χ. την τρέχουσα χρονιά το «Pro bono» της Χριστιάννας Γύρα, όπου η πτώση της οροφής ενός σουπερμάρκετ στη Ρίγα της Λετονίας τον Νοέμβριο του 2013 παρέσυρε στον θάνατο πολλούς ανθρώπους, δεν μπορεί να μην

αναρωτηθείς τι παρακίνησε τη συγγραφέα να γράψει γι' αυτό και τι τον αναγνώστη να ταυτιστεί με αυτόν τον βόρειο βαλτικό λαό. Μα είναι φυσικά οι αναλογίες με τις ελληνικές περιπτώσεις που συναιρούν πολιτική κι επιχειρηματικότητα, θανατηφόρα λάθη και προσπάθειες συγκάλυψης, διαπλοκή και αποποίηση ευθυνών. Ή όταν διαβάσεις το «Δεν θ' αργήσω» της Βασιλικής Πέτσα, που κυκλοφόρησε κι αυτό μέσα στο 2024 και αναφέρεται στον θάνατο δεκάδων οπαδών της Λίβερπουλ το 1989 στο Χίλσμπορο, όπου επιτράπη η είσοδος σε μια κερκίδα πολλαπλάσιων φιλάθλων από όσους μπορούσε να χωρέσει, δεν μπορεί να μην αισθανθείς ότι η καταφυγή στο παρελθόν αντανάκλα σύγχρονα κακά. Το τραύμα του επιζήσαντος και των φίλων του για τον χαμό ενός από αυτούς δεν έχει επουλωθεί είκοσι χρόνια μετά.

Πιο έμμεσα φαίνεται ο ίδιος προβληματισμός στο μυθιστόρημα του Ηλία Παπαμόσχου «Ανάληψη», το οποίο εκδίδεται το 2023. Το βιβλίο πραγματεύεται το ναυάγιο του βενζινοπλοίου «Ορεστιάς» του Λεωνίδα Μπίβουλα στη λίμνη της Καστοριάς το 1929 με αρκετά θύματα. Ανθρώπινα λάθη –όχι αναγκαστικά γεμάτα αναισθησία και κερδοσκοπία– οδηγούν στην «περιπέτεια» (με την αριστοτελική σημασία), καθώς η τεχνολογία που κάνει τις μετακινήσεις πιο εύκολες και γρήγορες είναι και το καθοριστικό αίτιο μαζικών θανάτων, όταν ο έλεγχος χαθεί.

Στην ίδια κατηγορία, αλλά όχι τόσο στενά συνδεδεμένο με την τρέχουσα επικαιρότητα, ανήκει και το μυθιστόρημα του Ακη Παπαντώνη «ρηχό νερό, σκιές» (2019) το οποίο αφορμάται από ένα άλλο συνταρακτικό δυστύχημα, και μάλιστα παγκόσμιου βεληνεκούς, αυτό του πυρηνι-

Εκδηλώσεις μνήμης στο Μάτι, Τρίτη 23 Ιουλίου 2024

Χριστιάννα Γύρα

Βασιλική Πέτσα

Ανοιχτό Βιβλίο

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΜΙΣΣΕΑ ΦΑΪΣ

© ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥΣ / EUROKINISSI

κού αντιδραστήρα στο Τσερνομπίλ το 1986. Το χρονικό σημείο ο χωρίζει τη ζωή σε πριν και σε μετά, ενώ ο άνθρωπος που επιζητεί νιώθει οξεία την ηλεκτροπληξία από το σοκ και τησωματική και ψυχική ανημπόρια, αυτήν της αδυναμίας να αντιδράσει.

Αναφέρομαι, όπως ίσως έγινε αντιληπτό, όχι σε πολεμικές συγκρούσεις που προκάλεσαν πολυάριθμα θύματα, ούτε σε μια φυσική καταστροφή η οποία δεν σχετίζεται με τον ανθρώπινο παράγοντα και δεν θα μπορούσε να αποφευχθεί, ούτε καν σε τρομοκρατικές επιθέσεις με σκόπιμες δόσεις πολιτικής βίας. Αντίθετα, εστιάζω σε δυστυχήματα ανά την υφήλιο, τα οποία ενέχουν και ευθύνη ενός ή περισσότερων ατόμων. Συσσωρευμένα όλα αυτά τα κείμενα σε έναν ορίζοντα πενταετίας, με τα τρία πρώτα να κυκλοφορούν μέσα στα δύο τελευταία χρόνια, δείχνουν πως ο προβληματισμός για τα δυστυχήματα που επιφέρουν θανάτους με ανθρωπινή υπαιτιότητα είναι ένα μοτίβο ορατά επαναλαμβανόμενο και καθοριστικό στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία.

Κατ' αρχάς, λοιπόν, φαίνεται ότι η τεχνολογία (δομικά συστήματα, γήπεδα, πλοία ή πυρηνικοί αντιδραστήρες), παρ'

Πραγματικά γεγονότα και τα τραύματα που αυτά προκάλεσαν τροφοδοτούν την τελευταία πενταετία νεοελληνικά μυθιστορήματα, τα οποία διερευνούν ευθύνες και ψυχικούς απόηχους. Ειδικότερα το Μάτι και περισσότερο τα Τέμπη διαθλώνται σε ανάλογες καταστροφές ανά την υφήλιο, οι οποίες εμμέσως εμβάλλουν στον αναγνώστη κύκλους προβληματισμών για το έγκλημα και το πένθος. Η λογοτεχνία πάντα σχολιάζει και συνεχίζει να σχολιάζει πλαγίως τον κόσμο μας, υποβάλλοντας αισθήματα και σκέψεις που ο καταιγισμός της καθημερινότητας αδυνατεί να συλλάβει

ΛΕΟΝΙΔΑΣ ΤΖΕΚΑΣ / EUROKINISSI

Εκδηλώσεις μνήμης στα Τέμπη. Κυριακή 9 Απριλίου 2023

όλο που έχει συμβάλει στην πρόοδο, ενέχει πολλούς κινδύνους όταν δεν προσεχθεί. Ακόμα χειρότερα ο ανθρώπινος παράγοντας είναι πιο καταλυτικός, καθώς οι ελαττωματικές κατασκευές, η αδυναμία συντήρησης, η αστυνομική ανικανότητα, η κακή εκτίμηση ή τα ελλιπή μέτρα οδηγούν συχνά σε θανατηφόρες επιπλοκές, που οφείλονται εν πολλοίς στην ανθρώπινη ολιγωρία ή ασυνειδησία. Ακόμα κι αν μιλάμε για εξ αμελείας παραπτώματα, η κατάληξή τους και το στίγμα στην καρδιά της κοινωνίας τα ανάγουν σε εγκλήματα, τα οποία θα έπρεπε και θα μπορούσαν να αποφευχθούν.

Ο προβληματισμός προχωράει ακόμα παρά πέρα. Ειδικά στο μυθιστόρημα της Χρ. Γύρα, τα επιχειρηματικά συμφέροντα βρίσκονται πίσω από τις κακοτεχνίες, κι επομένως δεν πρόκειται για απλή αμέλεια στον χειρισμό, όπως στην «Ανάληψη» του Ηλ. Παπαμόσχου, ή κακή εκτίμηση στο πόσους χωράει το γήπεδο, όπως στο «Δεν θα αργήσω» της Β. Πέτσα. Στο «Pro bono» αποδεικνύεται η αισχρή ασυνειδησία εκ μέρους των ιθυνόντων όσον αφορά τόσο στον εκ των προτέρων έλεγχο, όσο και στην προσπάθεια συγκάλυψης. Πίσω από τέτοια δυστυχήματα -υποδεικνύει η λογοτεχνία- δεν κρύβεται απλώς

η ανθρώπινη υποκειμενικότητα και σφαλερότητα, αλλά κερδοσκοπικές αμέλειες και βαθιές δόσεις αναισθησίας.

Τελικά, δεν είναι μόνο οι ευθύνες που βαραίνουν, αλλά και η έννοια του τραύματος. Τραύμα ονομάζεται το ψυχικό πλήγμα που προκαλεί μια συνταρακτική εμπειρία είτε στους επιζώντες ή στους συγγενείς των θυμάτων. Οι πρώτοι ενσαρκώνονται λ.χ.

στον πρωταγωνιστή του έργου της Β. Πέτσα, ο οποίος ήταν μέσα στο γήπεδο, σώθηκε, αλλά έχασε σχεδόν μπροστά στα μάτια του τον αδελφικό του φίλο. Εκτοτε, είκοσι χρόνια μετά, ενώ φαινομενικά το έχει ξεπεράσει, η ζωή του έχει γίνει (ή μάλλον έχει παραμείνει) μια μίζερη καθημερινότητα, η οποία δεν μπόρεσε να κλείσει μια για πάντα την πληγή. Ο θάνατος και η απώλεια, όταν έρχονται άκαι-

ρα, συνθλίβουν τους ζωντανούς, που δεν μπορούν να τα ξεπεράσουν. Επομένως, η ψυχολογική διάσταση είναι εν προκειμένω πιο ισχυρή από τα πραγματικά γεγονότα και τις ανεπάρκειες πριν από αυτά. Με άλλα λόγια, ο φακός από τα δυστυχήματα και τις ευθύνες μετακινείται στον ανθρώπινο ψυχισμό που υφίσταται το τραύμα μετά τον θάνατο και τους δυνατούς κραδασμούς.

Το ψυχικό σοκ οδηγεί ενίοτε και στη ματαιώση. Ο Α. Παπαντώνης στο κλίμα του δικού του μυθιστορηματος συνδέει μεταξύ τους την απώλεια, την εξωτερική ερημιά, την εσωτερική κενότητα κι εντέλει την παραίτηση. Οι ανώνυμοι ή επώνυμοι πρωταγωνιστές των μικρών στροβιλιζόμενων ιστοριών νιώθουν εγκαταλελειμμένοι από θεούς και ανθρώπους, άδειοι από κάθε ιδεολογία, φτάνουν στην οδύνη της διάψευσης κι αισθάνονται θύματα της Ιστορίας. Μέσω, λοιπόν, της χειροπιαστής καταστροφής εικονοποιείται ο συναισθηματικός εκμηδενισμός του ανθρώπου, ειδικά όταν βρίσκεται έκθετος κι ευάλωτος μέσα στο χάος μιας μετα-ιστορικής εποχής.

Από την άλλη, στο μυθιστόρημα του Ηλ. Παπαμόσχου, ο ιδιοκτήτης και πρώτος καπετάνιος του πλοιαρίου, παρόλο που εκείνη τη στιγμή δεν

Ηλίας Παπαμόσχος

Ανοιχτό Βιβλίο

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΕΤΣΑ
**Δεν
θ' αργήσω**
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΙΣ

ΗΛΙΑΣ
Λ. ΠΑΠΑΜΟΣΧΟΣ
Ανάληψη
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ

ΑΚΗΣ
ΠΑΠΑΝΤΩΝΗΣ
**ρηχό νερό,
σκιές**
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΙΧΛΗ

Ακης Παπαντώνης

ήταν στο σκάφος και δεν είχε φυσικά αναλάβει τη διοίκησή του, ζώντας την ατμόσφαιρα του πένθους μιας ολόκληρης κοινωνίας, αποδέχεται την ευθύνη και ιδιοποιείται ψυχολογικά το ολέθριο σφάλμα.

Το θέμα δεν είναι ποινικό (αν φταίει βάσει του νόμου ή όχι), αλλά ηθικό, καθώς στη μικρή κοινωνία της Καστοριάς, όπου όλοι γνωρίζονται και όλοι πενθούν για τον διπλανό τους, το όνομά του στιγματίζεται, είτε κάποιος –όπως έγινε– εκφραστούν ανοιχτά εναντίον του είτε όχι.

Επιλογικά, συνοψίζω: πραγματικά γεγονότα και τα τραύματα που αυτά προκάλεσαν τροφοδοτούν την τελευταία πενταετία νεοελληνικά μυθιστορήματα, τα οποία διερευνούν ευθύνες και ψυχικούς απόηχους. Ειδικότερα το Μάτι και περισσότερο τα Τέμπε διαθλώνται σε ανάλογες καταστροφές ανά την υφήλιο, οι οποίες εμμέσως εμβάλλουν στον αναγνώστη κύκλους προβληματισμών για το έγκλημα και το πένθος. Η λογοτεχνία πάντα σχολίαζε και συνεχίζει να σχολιάζει πλαγίως τον κόσμο μας, υποβάλλοντας αισθήματα και σκέψεις που ο καταγισμός της καθημερινότητας αδυνατεί να συλλάβει.

Η λογοτεχνία δεν ενέκυψε πάνω σ' αυτά καθαυτά τα τραγικά γεγονότα και απέφυγε την κατά μέτωπο προσέγγισή τους. Αντίθετα, τα πλαγιοκόπησε, καταφεύγοντας σε άλλα, ελληνικά ή διεθνή, πρόσφατα ή παλιότερα, δράματα, στα οποία είδε ανάλογα μεγάλο αριθμό νεκρών, ανθρώπινα ή κυβερνητικά λάθη και το αίσθημα του αδόκτου και απηνούς θανάτου να επελαύνει